Nicoleta PETUHOV, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti" Bucureşti

DESPRE CÂTEVA PARTICULARITĂȚI ALE FRANCEZEI REGIONALE DIN CAMERUN

Franceza din Camerun constituie una din acele varietăți ale limbii franceze care, în urma contactului cu limbile locale, se dezvoltă într-un mod aparte prin faptul că manifestă o mai mare îndepărtare de varietatea considerată standard. Această caracteristică este vizibilă mai ales la nivel sintactic, dar se dovedeşte a fi pertinentă şi la celelate niveluri ale limbii. În studiul de față vom urmări particularitățile fracezei regionale din Camerun la nivel lexico-semantic, încercând să degajăm acele trăsături care justifică teoria „africanizării" acestei varietăți.

Implantată în teritoriul african camerunez la începutul secolului trecut în urma tratatului de la Versailles (1919), franceza este puternic influențată de limbile locale[1], de engleză şi de pidginul cu bază engleză[2].

Consecințele acestui colingvism[3] sunt, la nivel lexico-semantic, împrumuturile, formarea de cuvinte noi prin procedee de derivare şi compunere, calcurile lingvistice, deplasările semantice.

Fenomenul lingvistic cel mai important în orice tip de contact lingvistic, împrumutul, prezintă aici patru aspecte : împrumutul din limbile locale, împrumutul din pidginul englez, împrumutul din engleza vorbită în Camerun şi împrumutul din limbi africane nelocale.

Procedeu general întâlnit în franceza regională, împrumutul din limbile locale prezintă câteva aspecte particulare: pe lângă categoriile onomasiologice delimitate de Schmitt (Schmitt, 1984)[4], justificate prin teoria absenței referentului care antrenează absența denumirii, apar şi împrumuturi care concurează cuvintele franțuzeşti :

doungourou (fr. *valet)*, *fingon* (fr. *traître*), *go* (fr. *jeune fille*), *kon* (fr. *sorcelerie*), *mallam* (fr. *guérisseur*), *mboa* (fr. *pays*), *muna* (fr. *enfant*), *munynegué* (fr. *plaisir*), *ndamba* (fr. *ballon*), *ndock* (fr. *gourman*), *ndutu* (fr. *malédiction; malchance*), *nyango* (fr. *dame*).

Aceste împrumuturi justifică teoria conform căreia, franceza din Camerun nu mai este percepută ca o limbă colonizatoare, locutorii încercând o asimilare şi o adaptare a unei unelte lingvistice nelocale la situații de comunicare specifice mediului din care provin.

Împrumuturile din pidginul englez constituie cea de-a doua categorie de împrumuturi, foarte numeroase şi, deopotrivă, frecvente şi bine asimilate de franceza din Camerun:

arata (fr. *raticide*), *banga* (fr. *cannabis*), *bandskin* (fr. *moto-taxi*), *djoni* (fr. *marcher*), *dô* (fr. *argent*), *fey* (fr. *escroquer*), *feyman* (fr. *escroc*), *kongossa* (fr. *commérage; rumeur*), *kwat* (fr. *quartier*), *lap* (fr. *se moquer de qqn*), *lass* (fr. *fesse*), *makalapati* (fr. *pot-de-vin, pourboire*), *mapan* (fr. *chemin plus court; raccourci*), *mbéré* (fr. *homme en tenue; membres des forces de l'ordre*), *mbida* (fr. *faire l'amour*), *mop* (fr. *bouche*), *nangaboko* (fr. *enfant de la rue; sans domicile fixe*), *ngatta* (fr. *prison*) etc.

Împrumuturile din engleza vorbită în Camerun pătrunse în franceza cameruneză creează, de asemenea, o relație de echivalență cu cuvintele franțuzeşti. Apărute mai întâi în limbajul tinerilor, cuvinte ca

boss, business, buy, chairman, dream team, feed back, full-contact, go, market, shoes, white

se răspândesc rapid la nivelul întregii populații vorbitoare de franceză mai degrabă din rațiuni stilistice decât din necesitate.

De altfel, susținem şi extrapolăm la toate categoriile de împrumut afirmația lui Ladislaz Nzessé (Nzessé 2009) care arată că frecvența împrumuturilor (din limbile locale) în franceza cameruneză vine să contrabalanseze posibilul efect de respingere a limbii colonizatoare de către populația colonizată. Inserând în mod conştient în discursul în franceză împrumuturi

BDD-A3414 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:50 UTC)

şi inovaţii lexicale vorbitorul transformă limba într-un instrument familiar, ignorând rigoarea normativă şi deci, eliminând sentimentul frustrant de insecuritate lingvistică: „(...) une communauté envahie par des éléments extérieurs connaît à un moment donné des réactions de rejet quand la proportion de ceux-ci lui donne le sentiment que son identité, sinon son intérêt, est menacée. Et comme c'est précisement le cas au Cameroun aujourd'hui, nous estimons que pour éviter que ces réactions de rejet se transforment en hostilité envers la langue française, il convient de considérer sans préjugé aucun les intrusions des lexèmes issus des langues locales, qui sont en fait des modes d'expression et de pensée camerounais." În paralel cu împrumuturile din limbile locale, franceza camerunează preia şi integrează o serie de împrumuturi din limbi nelocale, în virtutea tendinţei sale de a dezvolta o legătură de înrudire tipologică cu limbile africane (Zang 1999) :

acajou, balafon, banco, boubou, canari, cheikh, cobe, daba, fonio, foufou, sérigne, tabaski, tam-tam.

Aceste cuvinte ajung să fie atât de bine integrate încât dau naştere şi la derivate: *balafon* > *balafoniste, marabout* > *maraboutisme etc.*

Tendinţa către preluarea şi folosirea împrumuturilor este dublată în franceza din Camerun de o altă tendinţă: creativitatea lexicală. Considerăm derivarea cu sufixe cel mai productiv procedeu de creare de termeni noi, dar şi cel mai supus imaginaţiei creatoare a locutorilor africani. Majoritatea derivatelor obţinute sunt nominale şi verbale –derivatele adjectivale şi adverbiale nu sunt foarte numeroase, dar frecvenţa lor în uz contrabalansează numărul redus - şi combină sufixe de orgine franceză cu baze dintre cele mai diverse, de la cele franţuzeşti la cele din pidgin, engleză sau provenind din limbile locale:

beignetariat (<fr. *beignet*), *bendskineur* (pidgin *bendskine*), *bétisation* (< limbi cameruneze *béti*), *bippeur* (< fr. *bip*), *call-boxeur* (< engl. *call box*), *chanvreux* (< fr. *chanvre*), *griotisme* (<fr. *griot*), *kongosseur* (< pidgin *kongossa*), *litique* (< fr. *lit*) etc.

O categorie aparte de derivate nominale a fost înregistrată de M. Fosso (Fosso 1999). Este vorba de derivate obţinute cu sufixul *-ine*, sufix folosit în general la formarea cuvintelor savante, dar care în franceza din Camerun capătă un sens peiorativ: *toxine,* („fille de mauvaise vie, prostituée supposée avoir des maladies vénériennes"), *distribuline,* („fille aux mœurs légères, frivole, obsédée sexuelle"). O foarte mare frecvenţă au sufixele

–eur (*ambianceur* „personne qui aime faire la fête", *conjugueur*, „celui qui fait la cour à une fille", *frappeur*, „celui qui fait l'amour avec une fille", *pointeur* sau *tireur*, „amant", *rythmeur*, „celui qui accompagne une fille à la sortie des cours") şi
–euse (*coupeuse,* „fille qui exploite ses admirateurs", *pionceuse,* „fille légère, qui aime faire l'amour", *têteuse,* „fille inaccessible").

Exemplele de faţă sunt circumscrise sferei semantice a relaţiilor interumane, însă sufixele lexicale enumerate acoperă numeroase arii semnatice. O listă a celor mai frecvente sufixe la care loctutorii camerunezi recurg în procesul lor de formare de cuvinte noi, enumerate într-o ordine aleatoare, ar cuprinde:

-isme (biyaisme, fochivisme, profitisme), -iste (ahidjoïste, mbenguiste, pouvoiriste, tuyauriste), -ion, -ien, -iat, -ité, -age.

Interesante sub aspect metaforic sunt derivatele verbale:

bidonvilisser (< fr. *bidonville*), *bouteiller* (cu sensul de „a corupe", < fr. *bouteille*), *dévierger* (derivat parasintetic, < fr. *vierge*), *gombotiser* (< limbile bantu *gombo*), *marabouter* (< fr. *marabout*), *pistacher* (cu sensul de „a face dragoste", < fr. *pistache*), *sucrer* (cu sensul de „a curta o fată", < fr. *sucre*).

Ilustrative pentru mentalitatea camerunează sunt şi cuvintele compuse. Un tip cu totul special de compuse sunt aşa numitele „mots valises", foarte numeroase în franceza din Camerun:

BDD-A3414 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:50 UTC)

chômecam (< chômeur + Cameroun), cleptocratie (<clepotomanie + démocratie), démocrature (<démocratie + dictature), ethnocratie (< ethnie + démocratie), médiocratie (<médiocre + démocratie), médiocrature (<médiocre + dictature), ministricule (<ministre + ridicule), monocratie (<monolithisme + démocratie) etc.

Şi tot în categoria compuselor, semnalăm o lărgire a claselor adjectivului şi adverbului prin procedeul repetiţiei, procedeu care rareori antrenează o deplasare semnatică, cel mai ades înregistrându-se o intensificare, o accentuare a sensului de bază. Ne referim la compuse de tipul *dur-dur* (fr. *pénible*), *fort-fort* (fr. *intensément*), *long-long* (fr. *interminable*).

Un alt procedeu de îmbogăţire lexicală, mult mai bine reprezentat în franceza din Camerun decât în celelalte varietăţi ale francezei din sud este calcul lingvistic[5]. De altfel, împrumutul şi calcul, poate mai mult decât creaţiile lexicale, denotă spiritul creator al camerunezilor şi modul în care aceştia înţeleg să folosească limba franceză ca pe un bun aflat la îndemâna lor:

„Pour les uns [les Camerounais], l'emprunt fait couleur locale et est plus expressif; pour les autres, le calque est plus français (on „francise" la forme camerounaise" (Zang 1998).

Mijloc de comunicare transplantat într-un context socio-cultural diferit de cel de origine, franceza se îmbogăţeşte cu forme şi sensuri noi, incomprehensibile pentru vorbitorul nativ, ca urmare a faptului că limba transmite aici un fond cultural inedit. La calc se recurge, pe de o parte, din motive stilistice (a se vedea expresiile folosite pentru redarea unor stări afective sau a unor calităţi umane), pe de altă parte, din motive tabu (spre exemplu, în Africa este tabu să vorbeşti despre sex sau relaţii sexuale, de aceea locutorii recurg la numeroase formule eufemistice):

attacher la figure „être fâché", *attacher le coeur* „être courageux", *attacher qulequ'un* „envoûter par des pratiques magiques", *avoir deux têtes* „être courageux", *bien parler* „négocier; corrompre", *couper* „1. diminuer 2. entretenir des relations sexuelles avec un tiers", *lessiver* „réprimander", *manger l'argent* „dépenser abusivement", *manger la terre* „jurer", *manger la vie* „se donner du pliasir regulièrement", *mauvais coeur* „jalousie; hypocrisie", *mettre l'eau à la bouche* „corrompre", *mettre l'oeil* „surveiller de près", *mettre la tête à* „s'intéresser à quelque chose", *mettre qqn à terre* „ruiner ses économies", *ouvrir l'oeil* „suivre avec attention qqn ou quelque chose", *parler pour parler* „ne rien dire d'important", *pleurer le deuil* „se lamenter après un décès, *serrer le coeur* „être courageux; supporter", *sortir la bouche* „aimer la dispute", *sucer le doigt* „obtenir des avantages; réaliser des bénéfices", *taper la bouche* „balboutier", *taper le corps* „se déranger"[6].

Procedeelor lexicale discutate mai sus în calitate de vectori ai dezvoltării unei varietăţi distincte de franceză regională, puternic marcată de spiritul local – franceza din Camerun – li se adaugă un proces amplu de extindere semantică: cuvinte mono- sau polisemantice din franceza hexagonală, o dată intrate în uzul regional sunt susceptibile de a primi un sens sau sensuri noi, justificate fie de o tendinţă nativă spre plasticitate, fie de asocieri care au la bază un fond cultural şi spiritual local, fie de nevoia vorbitorilor de a desemna realităţi noi. Că este vorba de resemantizări, de modificarea conotaţiei sau a denotaţiei, rezultatul este demn de reţinut:

attaquant „débrouillard", *baleine* „haut fonctionnaire impliqué dans le détournement des fonds publics et protégé par le pouvoir", *bilingue* „homosexuel", *blindage* „scarifications faites sur la peau pour éloigner les mauvais sorts", *se blinder* „se protéger contre les attaques des forces occultes", *bouteiller* „corrompre", *cafouillage* „manoeuvres plus ou moins malhonnêtes pour arriver à ses fins", *cafouiller* „intrguer", *calculer* „épier", se chercher „1. se débrouiller 2. travailler avec acharnement", *composer* „1. convaincre 2. escroquer, tromper par ruse", *congélé* „voiture d'occasion venen de l'étranger", *déflaté* „personne mise au chômage", démarreur „aphrodisiaque", *écorce* „talisman, objet magique", *noyeur* „personne qui induit les autre en erreur" etc.

BDD-A3414 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:50 UTC)

Vom insista asupra modificărilor semantice ilustrându-le cu fenomenele înregistrate în două sfere semantice care continuă să se îmbogăţească şi în prezent. Este vorba de denumirea relaţiilor amoroase şi sexuale, dar şi a protagoniştilor implicaţi:

> *barrer* „rompre une relation amoureuse", *bordel* „courreur de jupons, séducteur", *bordelle* „femme qui se livre à la prostitution", „*chaire (fraîche)* „fille pubère", *chercher* „courtiser une femme, tender de la séduire", *conjuguer (une fille)* „avoir des rapports sexuels avec elle", *couper* „entretenir des relations sexuelles avec un tiers", *écraser quelqu'un* „faire l'amour avec", *écraseur* „partenaire sexuel" şi *écrasage* „partenaire sexuel", *église* „fille libre qui accepte tout le monde", *pédaler, pioncer, piquer, pointer* „faire l'amour".

Acest proces de resemantizare, de adăugare de sensuri noi este specific vocabularului tinerilor, dar o dată create, sensuri noi se propagă ajungând să se generalizeze.

A doua sferă semantică care se dezvoltă în franceza cameruneză este cea a politicului. Ca urmare a amplelor mişcări sociale şi politice care au avut loc în ultimii douăzeci de ani în Camerun, în vocabularul media au fost creaţi o serie de termeni noi:

> *baleine* „haut fonctionnaire impliqué dans le détournement des fonds publics et protégé par le pouvoir", *dinosaure* „tout puissant", *dur* „partisan de la métode forte dans le règlement des conflits", *frappe* „trafic d'infleunce; escroquerie", *mangeur* „pilleur des fonds publics", *membre* „complice, associé", *motivation* „action d'encourager par un soutien financier", *tuyau* „moyen frauduleux uitilisé pour obtenir un succès", *vandale* „militant de l'opposition" etc.

Procedeele lexico-semantice enumerate mai sus sunt specifice tuturor varietăţilor de franceză regională, fie că ne referim la varietăţile sudice, fie că avem în vedere varietăţile dezvoltate în Canada, Belgia etc. Diferenţele dintre acestea sunt determinate, în mod evident, de factori sociolingvistici. Autorii care au studiat franceza din Camerun s-au pus de acord asupra faptului că locutorii francofoni din acest stat, mai mult decât cei din alte state africane francofone, exploatează cu mult mai mult lejeritate inventarul limbii franceze. O explicaţie ar consta în faptul că, dispunând de un foarte mare număr de limbi locale, aceştia adoptă franceza ca mijloc de comunicare aproape universal, indiferent de gradul de cunoaştere, de nivelul sau mediul de comunicare :

> „de ce fait, ce n'est pas gratuitement ou par ignorance que les locuteurs transforment la langue française mais c'est pour l'adapter à leurs exigences" (Zang 1998).

Iată de ce se consideră că se poate vorbi de o „africanizare" a francezei din Camerun, de apariţia şi dezvoltarea unei înrudiri tipologice a francezei cameruneze cu limbile africane (Zang 1999).

NOTE

[1] Numărul limbilor locale cameruneze se ridică la aproximativ 280. Limbile care furnizează împrumuturi însă şi care ne interesează în studiul de faţă sunt limbile vehiculare: fulfude (sau peul), vorbită în cea mare mare parte a zonei de nord a Camerunului, beti-fang, vorbită în centru, sud şi est, bassaa, vorbită în teritoriile bakoko, tunen, în centru şi sud şi pidginul englez.

[2] Pidginul englez a apărut din încercările autohtonilor analfabeţi de a vorbi engleza standard. El nu se înrudeşte cu nici una din limbile africane cameruneze, nu este limba maternă a nici unui locutor, rolul său fiind acela de limbă vehiculară între grupuri de populaţie cu limbi materne diferite.

[3] Fără a intra în detalii legate de statutul limbilor, de raporturile dintre acestea, de situaţiile de comunicare, de gradul de însuşire şi de aptitudinile locutorilor în utilizarea limbii franceze sau de mediile în care acestea sunt folosite, amintim faptul franceza şi engleza sunt considerate limbi oficiale, dar au statul inegal, că limbile naţionale nu sunt folosite în administraţie, presă, învăţământ şi că doar în aproximativ 50% din cazuri se recurge la ele în familie; de aici, statutul privilegiat de care se bucură franceza, concurată numai de „camfrangleză", amestec rezultat din limbile locale cameruneze, franceză, engleză şi pidginul englez.

[4] În urma analizei *Inventarului particularităţilor lexicale ale francezei din Africa Neagră* (1983), Christian Schmitt delimitează patru domenii onomasiologice în care pot fi încadrate împrumuturile pe care limbile locale le furnizează varietăţilor de franceză din Africa neagră francofonă: metafizic (regilie,

BDD-A3414 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:50 UTC)

mituri, valori spirituale), social (familie, relaţii sociale, muzică, dans, jocuri, tradiţii, comerţ, învăţământ etc.), corpul omenesc (boli, obiecte vestimentare, diverse alte obiecte), natură (floră, faună, aspecte geografice).

[5] Un studiu amplu dedicat acestui subiect este lucrarea lui Paul Zang Zang, *Le français en Afrique: normes, tendances évaluatives, dialectisation,* Lincom Europa, Munchen, 1998.

[6] Exemplele şi explicaţiile au fost preluate din vocabularul francezei din Camerun, redactat de Ladislas Nzesse şi publicat în numărul 24 al revistei *Le français en Afrique*

BIBLIOGRAFIE

Ball, Willy, 1981, „Quelques données et réflexions à propos du français en Afrique noire", *Bulletin de l'Académie Royale de langue et littérature françaises de Belgique,* LIX, 2, p. 96-110.

Biloa, Edmond, 1999, „Le français parlé au Cameroun", in Ambroise Queffélec (ed.) *Alternances codiques et français parlé en Afrique*, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence, p. 63-74.

Dumont, Pierre, 1990, *Le français langue africaine,* l'Harmattan, Paris.

Feussi, Valentin, 2007, „A travers textos, courriels et tchats: des pratiques de français au Cameroun", Glottopol, nr. 10, p. 70-86.

Fosso, M., 1999, „Créativité lexicale sur le campus universitaire de Yaoundé I: étude du champ lexical de la sexualité", *Le français en Afrique,* nr. 13, p. 47-57.

Manessy, Gabriel, 1994, „Pratiques du français en Afriqur noire francophone", *Langue française,* nr. 104, p. 17-50.

Manessy, Gabriel, 1994, *Le français en Afrique: mythes, stratégies, pratiques,* l'Harmattan, Paris.

Mendo Zé, Gervais, 1999, „Contextes du français au Cameroun", in *Le français langue africaine: enjeux et atouts pour la Francophonie*, Publisud, Paris, p. 45-64.

Nzesse, Ladislas, 2009, „Le français au Cameroun: d'une crise sociopolitique à la vitalité de la langue française (1990-2998)", *Le français en Afrique),* nr. 24.

Tabi-Manga, Jean, 1990, „Variation lexicale du français au Cameroun", *Visages du français: variétés lexicales de l'espace francophone,* John Libbey Eurotext, Paris, p. 91-96.

Tabi-Manga, Jean, 2000, *Les politiques linguistiques du Cameroun. Essai d'aménagement linguistique,* Karthala, Paris.

Schmitt, Christian, 1984, „L'emprunt du français aux langues africaines", *Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain,* nr. 9, 3-4, p. 203-216.

Wamba, Rodolphine Sylvie, Noumssi, Gérard Marie, 2003, „Le français au Cameroun contemporain: statuts, pratiques et problèmes sociolinguistiques", *Sudlangues,* nr. 2, p. 1-20.

Zang, Zang Paul, 1999, „Emprunts et norme(s) en fraçais contemporain. Le cas du Cameroun", *Le français en Afrique,* nr. 13., p. 83-92.

Zang, Zang Paul, 1998, *Le français en Afrique: normes, tendances évaluatives, dialectisation,* Lincom Europa, Munchen.

ABSTRACT

Variety of the French language spoken in the Francophone Black Africa, the French language spoken in the Republic of Cameroon represents one of those varieties that, following the contact with the local languages, it has been developing under peculiar circumstances, manifesting a stronger differentiation as to the standard variety. These particularities are visible mostly at syntactical level, but they prove to be visible also at other levels of language. The present study presents an overview of the regional particularities of the French language spoken in Cameroon at semantic and vocabulary levels, underlining those characteristics that justify the theory of „africanisation" of this variety.

BDD-A3414 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:50 UTC)